

l'énéolithique européen, et la découverte de type Gumelnița, unique dans le cadre de la culture de Cucuteni, et leur valeur pour établir des synchronismes plus nuancés.

La deuxième partie du volume comprend neuf interventions qui se proposent de présenter, d'une manière analytique, les plus intéressantes — et quelquefois même surprenantes — découvertes récentes. Gheorghe Dumitroaia relève l'importance toute particulière de la découverte d'un point d'exploitation du sel à Lunca-Vinători, dép. de Neamț, depuis la culture de Starčevo—Cris. Dans le gisement Cucuteni A on remarque la présence des briquetages utilisés pour obtenir du sel. Les nouvelles recherches d'Ariuşd et de la zone environnante ont fourni, comme on souligne dans l'article de Zoltan Székely, d'importantes précisions quant à la périodisation de l'aspect Ariuşd. Eugenia Popuşoi présente un groupe de quatre idoles, découverts à Igeşti, enrichissant les variantes et la typologie de la sculpture anthropomorphe. À Dumeşti, dép. de Vaslui, on a découvert un très intéressant complexe de culte de la phase Cucuteni A qui compte 12 figurines anthropomorphes et un pilon à décoration anthropomorphe en relief, interprété par Ruxandra Maxim—Alaiba comme une scène de danse magique. Même à la suite des recherches de surface ou des découvertes fortuites on a trouvé de belles pièces comme, par exemple, deux vases cucuteniens aux caractères anthropomorphes publiés par Anton Niţu et Vasile Chirica. Ion T. Dragomir présente une précieuse réplique de la célèbre „Ronde de Frumusica“ mais cette fois-là le vase-support se compose de quatre silhouettes féminines. Dans l'article *Thèmes plastiques anthropomorphes et zoomorphes de la céramique cucutenienne de style A de Poteneşti dép. de Vaslui*, Anton Niţu et Magda Mantu discutent trois pièces d'un intérêt particulier: une anse unique en forme de figurine anthropomorphe, une casserole à protome de bovidé et un fragment céramique à protome d'ours. Un idole androgyne découvert à Mihoveni, dép. de Botoşani, est publié par Nicolae Ursulescu et Victoria Batarciuc. Enfin, Dumitru Boghian et Constantin Mihai présentent une intéressante découverte, le complexe de culte de Buznea, dép. de Iaşi, qui se compose de quatre statuettes anthropomorphes (dont trois féminines), disposées en croix, couvertes d'une écuelle tronconique et entourées de six vases peints disposés en cercle. Dans le même article, on présente deux vases au décor ornithomorphe peint. Le volume finit avec les conclusions de l'éditeur principal, le prof. dr. doc. Mireea Petrescu-Dimboviţa. On ajoute un utile index de noms de personnes et de dénominations géographiques.

Sans doute, il y a beaucoup d'aspects qui n'y ont pas été traités, mais personne ne pourrait exiger que ce volume se constitue en une monographie „sui-generis“, compte-tenu de la complexité hors le commun de cette culture et de l'espace typographique dont elle aurait besoin. Mais, comme il a résulté déjà des communications et des interventions si sommairement passées en revue, elles sont représentatives pour les progrès substantiels obtenus dans la connaissance de la civilisation de Cucuteni. Car on remarque souvent les angles inédits de l'analyse, l'esprit interdisciplinaire dans lequel elles ont été conçues, le pourcentage considérable d'information complètement nouvelle et aussi le grand nombre de chercheurs, roumains ou étrangers, qui s'en occupent. Voilà pourquoi nous considérons que cet ouvrage marque une étape distincte dans l'étude de cette culture. De cette manière, on peut estimer qu'il se constitue dans une nouvelle et dense démarche scientifique vers l'attendue monographie de la culture de Cucuteni. À cent ans de sa découverte, ce volume s'avère être, pour conclure, un ouvrage absolument indispensable à tous les chercheurs spécialisés dans l'étude de l'énéolithique et à tous ceux qui s'y intéressent.

MARIUS ALEXIANU

JOHANNES-WOLFGANG NEUGEBAUER,
DIE BRONZEZEIT IM OSTEN ÖSTER-
REICHS. Mit Beiträgen von Christine Neugebauer—Maresch, Maria Teschler—Nicola und Peter Stadler. Unter Mitarbeit von Alois Galtringer. Verlag

Niederösterreichisches Pressehaus, St. Pölten-Wien, 1987, 104 p.

Editată de Österreichische Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte ca cel de al 13-lea volum al colecţiei *Forschungsberichte zur Ur- und Frühgeschichte*, lucrarea de faţă prezintă într-o formă concisă stadiul actual al cercetărilor privitoare la tema anunţată în titlu. După cum se precizează în *Prefaţă* (p. 7—8), aria investigaţiilor se limitează la (nord-) estul Austriei de astăzi, cu landurile federale Niederösterreich, Wien și Burgenland, iar cadrul cronologic cuprinde doar „epoca propriuzisă a epocii bronzului“, adică Bronzul timpuriu și mijlociu. Lucrarea include, în continuare, două părţi. Prima oferă o foarte bine sistematizată și substanţială *Privire generală asupra epocii bronzului în estul Austriei* (p. 9—57; subcapitolele 2.2.1.1—2, p. 15—19 au fost scrise de Chr. Neugebauer—Maresch, care a colaborat și la redactarea subcapitolului 2.2.2, p. 19—37). Partea a doua, *Rezultatele preîntinare ale săpăturilor de salvare privitoare la epoca bronzului întreprinse pe cursul inferior al râului Traisen*, cuprinde o dare de seamă asupra aşezărilor și necropolelor cercetate în zona St. Pölten-Trnismauer (p. 58—81), un studiu semnat de M. Teschler—Nicola despre aspectele biologice ale populaţiei din Bronzul timpuriu și mijlociu (p. 84—94), precum și un ultim capitol, elaborat de P. Stadler, referitor la posibilităţile statisticii combinatorii, folosind datele oferite de arheologie, antropologie și zoologie (p. 95—104).

Pornind de la lucrarea fundamentală a lui Richard Pittioni (*Urgeschichte des Österreichischen Raumes*, Wien, 1954) o ultimă scurtă sinteză asupra stadiului cercetării epocii bronzului din aria studiată a fost realizată de J.—W. Neugebauer în anul 1976 (*25 Jahre Bronzeforschung in Niederösterreich* ArchAustria, 59—60, 1976, p. 49 și urm.), discutată apoi, la rîndul ei, de nestorul arheologiei austriece în cadrul părţii a doua a primului volum al Istoriei Austriei (R. Pittioni, *Urzeit. Anmerkungen und Exkurse, in Geschichte Österreichs*, Bd. 1/2 Wien, 1980). Recunoscînd, în general, progresele realizate în cercetarea preistorică și cînd unele rezultate remarcabile, autorul și-a păstrat, totuși, în mai multe probleme importante, opiniile sale exprimate în 1954. Iată de ce J.—W. N. a considerat utilă publicarea lucrării de faţă, lucrare în care, alături de literatura de specialitate mai nouă, sînt valorificate datele extrem de bogate, arheologice, antropologice și arheozoologice, obţinute în urma recentelor săpături efectuate în aşezări ca Böhmeinkirchen—Iloehfeld, Weidendorf—Buluberg, Grosshöflein—Föllik, ori în necropolele de la Franzhausen, Hainburg I—II, Gemeinlebarn F, Pitten etc.

Prin epoca bronzului autorul înţelege o nouă epocă istorică, marcată de adînci transformări pe tărîm tehnologic-economic și social-politic, determinate, în ultimă instanţă de intensiva dezvoltare a metalurgiei. Întrucît nu peste tot în Europa această restructurare se leagă de introducerea bronzului, autorul, adoptînd concepţia lui Christian Strahlm (cf. *Zu den Begriffen Chalkolithikum und Metallikum*, in *Atti X. Simp. Int. Neol. Eta Bronzo in Europa*, Verona, 1982, p. 13 și urm.), consideră că în loc de epoca bronzului ar fi mai potrivit să se folosească (dar nu în sensul preconizat de Pittioni) conceptul mai general de „Metallikum“, care ar cuprinde două secvenţe: Kupfer- și Bronze-Metallikum.

În ceea ce priveşte cronologia absolută, J.—W. N. consideră că datele stabilite pe baza cronologiei de contact, folosite pînă acum, (Bronz timpuriu: 1800—1525, Bronz mijlociu: 1525—1200 î.e.n.), vor trebui înlocuite cu valorile obţinute prin metodele bazate pe știinţele naturii. Autorul are în vedere — fără să ofere exemple — datele C¹⁴ calibrate, obţinute în laboratorul din Berlin pe baza unor mostre provenite de la Franzhausen I, Gemeinlebarn, Böhmeinkirchen, Weidendorf, Gultenbrunn (pentru o probă ceramică din această din urmă localitate existînd și o dată TL, obţinută la Max-Planck-Institut din Heidelberg), date care ar fi în concordanţă cu datele C¹⁴ calibrate cu ajutorul curbei dendrocronologie irlandeze și cu rezultatele dendrocronologiei sud-germane și elvețiene. Ar rezulta din aceste date necesitatea „îmbătrînirii“ Bronzului timpuriu și mijlociu central-european, ceea ce ar fi în concordanţă cu cronologia „lungă“, acceptată de mulți cercetători pentru neolitic. Astfel, autorul propune pentru începutul Bronzului timpuriu austriac data de 2300/2200

i.e.n., conștient fiind, în același timp, de problemele de sincronizare (cu micenianul de pildă), ce se ivesc odată cu acceptarea acestei cronologii mai ridicată. Confirmarea noii cronologii o va putea oferi, desigur, numai o dendrocronologie, proprie, ceea ce lipsește însă, deocamdată, pentru Austria.

Din punct de vedere cultural, aria studiată nu este unitară. În Bronzul timpuriu pot fi distinse trei forme de manifestare regionale (Frühbronzezeitprovinzen). În zona nord-danubiană a Austriei răsăritene era răspândită varianta moraviană a Austriei răsăritene (Unetice). La sud de Dunăre, la est de Pădurea Vieneză, inclusiv în nordul provinciei Burgenland, evolua grupul Wieselburg (numit și Gáta), iar la poalele Alpilor, între râul Enns și Pădurea Vieneză se afla aria grupului Unterwöbling. În zona prealpină a Austriei superioare elementele grupului din urmă s-au întrepătruns cu cele ale culturii Straubing (grupul Linz). Fondul pentru această evoluție de la începutul epocii bronzului l-a constituit, în neoliticul final (Endneolithikum), cultura Glockenbecher și ceramica șnurată tirzie (cf. Elisabeth Ruttkay, *Das Neolithikum in Niederösterreich*. Forschungsberichte zur Ur- und Frühgeschichte, Bd. 12, Wien, 1985). Diferențierea ariilor nord - și sud-danubiene rămâne valabilă și în bronzul mijlociu, în prima evoluindu-se faciesul tirziu al culturii Vêtefov, iar în cea de a doua tipul Mistelbach-Regelsbrunn, care se va extinde, la un moment dat, și în detrimentul ariei Vêtefov. Tot în bronzul mijlociu, poate fi distinsă apoi o sferă de influențe estică și alta, vestică, în care se manifestă, pe de o parte, influențe ale culturii mormintelor tumulare „carpatice” dinspre răsărit, iar pe de altă parte elemente ale faciesului din Boemia și Bavaria al aceleiași culturi, dinspre nord și vest. Pentru cercetătorul din România este importantă precizarea unor elemente ale culturilor Madarovec, Füzesabony, Otomani, Válya și Vršac în cadrul grupului Mistelbach-Regelsbrunn (faza Bronz B₁), ca și sesizarea, în perioada următoare (Bronz B₂-C), în aria sud-danubiană a culturii mormintelor tumulare a unor vase cu decor plastic, conștind din proeminențe, puse pe seama influențelor venite din aria culturii Otomani (ori, eventual, explicabile prin legăturile cu cultura Lausitz).

La începutul epocii bronzului — datorită și unui climat mai cald și mai uscat — se constată o considerabilă densitate de așezări, ceea ce nu indică însă o „explozie demografică” căci, de cele mai multe ori, este vorba de așezări mici („cătune”, „ferme”, cu o populație relativ restrânsă. Așezările mari, cu peste o sută de locuitori, sînt rare. (În studiul semnat de M. Teschler-Nicola, din partea a doua a lucrării, pe baza analizei necropolelor se încearcă și evaluarea numărului persoanelor care au trăit concomitent la un moment dat. Valoarea obținută pentru Franzhausen este 110, pentru Gemainlebern F 60, iar pentru Piltten 30, ceea ce corespunde cu 1-4 ginți ori familii mari).

Ritul și ritualul funerar, studiat pe baza unui material foarte bogat, prezintă o mare varietate încă în bronzul timpuriu (în care predomină înhumarea în poziția chircită), dar mai ales în perioada culturii mormintelor tumulare. Sînt foarte interesante observațiile cu privire la diferențierea obiceiurilor funerare în funcție de vîrstă, sexul și poziția socială a celor înmormîntați. Printre manifestările cultice sînt frecvente depozitele de vase, în bronzul mijlociu apărînd și obiceiul depunerii în apă a ofrandelor, a unor obiecte de bronz, în special. Dintre construcțiile de cult se remarcă două case de tip megaron, descoperite la Fels și Friebritz, puse pe seama unor influențe din Mediterana, ceea ce ne face să ne gîndim la sanctuarul descoperit la Sălacea, aparținînd culturii Otomani.

Discuții economice, fără să fie omise celelalte ramuri și activități, o deosebită atenție se acordă domeniilor legate de metalurgie, începînd cu mineritul și pînă la comercializarea obiectelor de aramă și de bronz. Chiar dacă observăm unele tendințe de modernizare (la p. 10 se vorbește, de pildă, despre „Kapitalbildung”, iar la p. 90 despre „soziale Klassen”), autorii, J.-W. N. în primul rînd, fac o analiză, justă în fond, a consecințelor dezvoltării metalurgiei în Bronzul timpuriu și mijlociu, remarcînd procesul de diviziune (socială, am adăuga) a muncii, semnele diferențierii sociale, apariția unui nou mod de comportament, războinic, formarea instituțiilor politice corespunzătoare. Analizînd necropola culturii Vêtefov de la Gemainlebern F, se consideră, de pildă, că raportul dintre

cel „săraci” și „bogați” era de 2 : 1. Ca persoane proeminente sînt considerate, mai ales, luptătorii înarmați cu topoare și pumnale, cărora le corespund, ca rang, femeile înmormîntate împreună cu podoabele lor. Descoperirile care pot fi puse în legătură cu călăria și cu folosirea carelor ușoare de luptă, trase de cai, sînt și ele indicii ale unei noi forme de viață, de elită.

Dintre contribuțiile cuprinse în partea a doua a lucrării ne-au reținut atenția, prin nouitatea lor, mai ales rezultatele preliminare la care a ajuns M. Teschler-Nicola pe baza studierii unui material antropologic extrem de bogat, în cadrul unui program special, al cărui scop este reconstituirea (sub aspect fizic și cultural) al omului epocii bronzului și fierului din Austria. În ceea ce privește aspectele demografice, dincolo de evaluările mărimii populației, la care ne-am referit deja, sînt foarte interesante calculele privind mortalitatea (făcute pe sexe și grupe de vîrstă), ori speranța vieții. Aceasta din urmă, evaluată în cazul a patru necropole, se prezintă, de pildă, astfel: la Piltten 22, la Hainburg 24, la Gemainlebern F 25, la Franzhausen 35 ani.

Porînd de la ideea că membrii unui grup social se deosebesc adesea de reprezentanții altor grupuri și în ceea ce privește trăsăturile lor somatice, autoarea încearcă să susțină existența diferențierii sociale (a două „clase”) și pe baza unor date antropometrice. Astfel, ea găsește o legătură asigurată statistic între „rangul social” și înălțimea medie a corpului, bărații „pături superioare, bogate” avînd o înălțime medie de 169,8 cm, în timp ce reprezentanții „păturii joase, sărace”, numai 160,4 cm. Apellînd la metode variate pentru stabilirea diagnosticului, au putut fi observate și o serie de modificări patologice. Majoritatea copiilor (la Piltten 9 din 12, la Gemainlebern 11 din 16, la Franzhausen 47%) au suferit de diferite boli carentiale, cauzate de anemii congenitale ori dobîndite, de rahitism, maladii infecțioase etc. Sînt relativ frecvente la copii și modificările inflamatorii, mai ales la nivelul cavităților paranasale, cauzate de sinuzite cronice și de abcese ale rădăcinilor dinților. Cu o frecvență diferită, au mai fost diagnosticate maladii ca hidrocefalia, meningoencefalita, anomalii ale creșterii, leziuni ale cuticiei craniene, urmate uneori de trepanație. La adulți, cele mai frecvente sînt modificările patologice ale coloanei vertebrale și ale articulațiilor, diferitele boli de dinți, ca și fracturile oaselor lungi și ale cuticiei craniene.

Model de cercetare interdisciplinară, avînd ca scop reconstituirea istorică, *Epoca bronzului în estul Austriei* se recomandă ca o lectură utilă pentru orice arheolog sau specialist interesat în acest domeniu. Nu putem încheia aprecierile noastre fără a remarcă bogala literatură ce însoțește fiecare capitol, precum și linuta grafică excelentă a acestui mic volum, cuprinzînd o ilustrație (desene și fotografii, inclusiv aeriene) care dovedește și ea seriozitatea, acuratețea și caracterul metodic al cercetărilor desfășurate.

ATTILA LÁSZLÓ

CORPUS OF GELTIC FINDS IN HUNGARY

I TRANSDANUBIA 1, 1987, 348 pag., sub red. cîșta lui Tibor Kovács de la Muzeul Național Ungar, É. Petres de la Muzeul István Király Székesfehérvár și M. Szabó de la Muzeul de Artă din Budapesta, sub egida Academiei de științe din Budapesta.

Inițiativa realizării acestui *Corpus* a fost luată de Societatea de arheologie, istoria artei și numismatică, ca urmare a numeroaselor cercetări efectuate în ultimii ani și a acumulării în diferite muzee din Ungaria a numeroase materiale nepublicate.

După cum bine se cunoaște, cercetările privind perioada celtică pe teritoriul Ungariei au o lungă tradiție. Încă din anul 1930, L. Márton a remarcat că în afară de monografiile referitoare la diferite probleme speciale mai sînt necesare și cataloage care să cuprîndă descrierea tuturor inventarelor complexelor arheologice cercetate cît și a altor descoperiri fortuite. În acest sens el este primul specialist maghiar care a întocmit, alături de sinteza „A korai La Tène kultúra Magyarországon—Die Frühlatènezeit in Ungarn, A. H., XI, Budapesta, 1933, și un catalog al descoperirilor din această perioadă, *A korai La Tène strom leletanyaga—Das Fundin-*